

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МОРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
UNIVERSITATEA “DUNAREA DE JOS” GALATI (ROMANIA)
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ГРОМАДСЬКА РАДА ПРИ ДЕРЖАВНОМУ АРХІВІ ОДЕСЬКОЇ
ОБЛАСТІ**

**ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ: ЕТНОІСТОРИЧНИЙ,
МОВНИЙ, КУЛЬТУРНИЙ ТА РЕЛІГІЙНИЙ
ВИМІРИ**

**МАТЕРІАЛИ
V МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

(м. Одеса, 24–25 квітня 2015 р.)

**Одеса
ОНУ
2015**

УДК 94:39:81.2:314.127.7 (477)
ББК 63.5:81.2:86.3 (2Укр)

*Друкується за рекомендацією Вченої Ради
Одеського національного морського університету.
Протокол №9 від 25 березня 2015 р.*

Рецензенти:

Ю. В. Котляр, доктор історичних наук, професор (Миколаїв)
Н. М. Діанова, доктор історичних наук, професор (Одеса)

Редакційна колегія:

О. Г. Бажан, кандидат історичних наук, доцент (Київ)
О. А. Бачинська, доктор історичних наук, професор (Одеса)
Дж. Єнаке, доктор історії, професор (Галац, Румунія)
О. Є. Лисенко, доктор історичних наук, професор (Київ)
О. П. Реєнт, доктор історичних наук, професор (Київ)
О. П. Тригуб, доктор історичних наук, професор (Миколаїв)
А. В. Тулуш, доктор історії, професор (Галац, Румунія)
В. М. Хмарський, доктор історичних наук, професор (Одеса)

Відповідальний редактор:

М. І. Михайлуца, доктор історичних наук, професор

Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: зб. наук. праць V Міжнар. наук. конф., 24-25 квіт. 2015 р., Одеса / відп. ред. М. І. Михайлуца. – Одеса : ОНУ, 2015. – 442 с.

ISBN 978-617-689-111-6

Збірка наукових праць присвячена історії Півдня України, проблемам української, іноземної термінології та термінографії, українській культурі та духовності сусідніх етнокультур, історії православ'я та долі інших конфесій, міжнародним і міжрегіональним зв'язкам регіону. До збірки увійшли матеріали круглого столу “Переможці чи переможені?: український вимір, факти, інтерпретації та уроки (1945-2015 рр.)”.

Видання розраховане на вчених-істориків, краєзнавців, мовознавців, учителів, студентів і всіх, хто цікавиться історією та духовністю.

Позиція редакції не завжди збігається з думкою авторів. Усі права застережені. Передруки та переклади можливі за згодою авторів.

ISBN 978-617-689-111-6

© Одеський національний
морський університет, 2015

ЗМІСТ

АРДЖИНТ А.

ÎNFIINȚAREA GIMNAZIULUI DIN ISMAIL ÎN ANUL 1873..... 13

БАЖАН О. Г.

РЕПРЕСИВНІ КАМПАНІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ
СРСР В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ НАПЕРЕДОДНІ «
ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ»: СТАТИСТИЧНИЙ РОЗРІЗ
ТА ХАРАКТЕРИСТИКА..... 19

БАРАНОВА М. А., КОРНОДУДОВА Н. М.

СТРУКТУРА БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ У МОРСЬКІЙ
ТЕРМІНОЛОГІЇ..... 25

БАЧИНСЬКА О. А.

КАТИРЛЕЗЬКА ЗАДУНАЙСЬКА СІЧ:
ПОЯВА, СТАТУС, ОРГАНІЗАЦІЯ КОЗАЦЬКОЇ СЛУЖБИ 30

БОНЬ О. І.

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ І ОДЕСЬКА КІНОФАБРИКА..... 34

ВІНЦКОВСЬКИЙ Т. С.

НІМЕЦЬКІ КОЛОНІЇ ТАВРІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
В ПЕРІОД РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ
ГАЗЕТИ «ЮЖНЫЕ ВЕДОМОСТИ»)..... 39

WEISE CHRISTIAN

(Вайзе Християн)

WALTER SCHUBARTS WEST-ÖSTLICHE SEELENKUNDE
ДУША ЗАПАДА І ВОСТОКА ВАЛЬТЕРА ШУБАРТА 45

ВОВЧУК Л. А.

РОЛЬ ІНОЗЕМНИХ КОНСУЛІВ У РОЗВИТКУ
НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ
(КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.)..... 54

ГАВРИЛІВ І. О.

ПИТАННЯ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ У ВІЗІЯХ ОУН
НАПРИКІНЦІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ..... 58

ГЕРБЕСВА І. М.

ДІЯЛЬНІСТЬ РАБИНА ШВАБАХЕРА В ОДЕСІ..... 64

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ І ОДЕСЬКА КІНОФАБРИКА

О. І. БОНЬ,

к.і.н., доцент,

Київський університет імені Бориса Грінченка

(Україна)

Період 1920 рр. був суперечливим у житті радянської України. Різностям процесів відбувались у культурній сфері, що відобразилось на діяльності гуманітарної інтелігенції. Поряд із знищенням небільшовицьких партій, у яких значну роль відігравала саме інтелігенція, була сформована в умовах українізації можливість діяти у визначених ідеологічних рамках.

Яскравим прикладом названих процесів була історія становлення і розвитку у часи НЕПу Одеської кінофабрики. Під її дахом було зібрано кращі літературно-мистецькі сили України, які мали можливість працювати коли ще тільки формувались механізми тотального контролю за творчістю та не було панування «соціалістичного реалізму».

Значну роль у розгортанні роботи Одеської кіностудії відіграв відомий письменник 1920-1950 років Юрій Іванович Яновський. Його біографія відобразила основні події літературно-мистецького життя 1920 рр. Він належав до різних літературних угруповань: «Комункульт», «Жовтень», «ВАПЛІТЕ», «Пролітфронт». У історичних і літературознавчих публікаціях про життя і творчість Ю. Яновського значне місце посідає одеський період, пов'язаний із кінофабрикою [1; 2; 3; 4].

Юрій Яновський на 1925 р. був початкуючим літератором і мав у своєму доробку кілька поетичних і прозових творів, які були опубліковані за сприяння Михайля Семенка [5, с. 115]. Саме поет-авангардист допоміг йому із запрошенням у травні 1925 року до Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ), а згодом і на Одеську кінофабрику [6, с. 7]. Саме цей рік вказує О. Бабишкін у своїх роботах [6, с. 7; 7, с. 26], на відміну від М. Слабошпицького, який помилково зазначає 1928 рік.

Одеська кінофабрика працювала продуктивно у 1920 рр., коли там був Ю. Яновський. Лише протягом жовтня 1926 року було схвалено понад десяток сценаріїв – М. Бажана, О. Довженка (комедія «Ягідки кохання») та інших. І сам Ю. Яновський написав сценарій про гамбурзьке повстання 1923 р. і, на який невдовзі було знято фільм. Незабаром написав сценарій на повість Михайла Коцюбинського «Fata morgana» (фільм поставлений Б. Тягном 1931 р.). У той час Юрій Яновський також написав сценарії до кількох фільмів: «Царський острів», «Серця двох», «Пристрасть», «Золоте весілля», «Зв'язковий підпілля»,

«Павло Корчагін», документального фільму «Гоголь», але більшість їх побачила світ тільки в літературних варіантах.

Ю. Яновський познайомився в Одесі з діячем армії УНР Ю. Тютюнником. Після повернення із еміграції отаман працював у Харкові у «Книгоспілці» та був присутнім на засіданнях ВАПЛІТЕ [8, с. 43], а згодом працював на Одеській кінофабриці. Саме там Ю. Тютюнник грав самого себе в художньо-документальному фільмі «ПКП». В. Панченко подає «неофіційну» версію назви картини – «Польща купила Петлюру». Отаман у 1928 році став співавтором сценарію фільму Олександра Довженка «Звенигора» (разом із М. Йогансенем) [8, с. 53; 9, с. 28]. Про знайомство на Одеській кінофабриці Юрія Яновського і Юрія Тютюнника згадує у своїх спогадах і Григорій Костюк – певний час вони жили в одній кімнаті [10, с. 367]. Про це Г. Костюку говорив сам Ю. Яновський, як і про народження ідеї роману «Чотири шаблі» під впливом Ю. Тютюнника. Це підтверджує і К. Волинський [11, с. 8].

У спогадах письменник Іван Ле говорить про його конфлікт із Юрієм Яновським через оцінку постаті Юрія Тютюнника [12, с.111-121]. У розмові з Г. Костюком Ю. Яновський вказував: «Я мав незамінного консультанта. Він не тільки був при народженні партизанського руху, а був його душею й керівником у найфантастичніших операціях... Він мав свою концепцію і свою філософію партизанського руху. Він був не тільки освічений, але й обдарований як вояк, як стратег, як патріот. Тому для мене він був невичерпним джерелом загального стану й деталей партизанщини... Йому б треба було пам'ятник поставити, а його – самі знаєте» [10, с. 377].

Атмосфера непівської Одеси і її кінофабрики була достатньо вільною. Молодий редактор студії Ю. Яновський, за твердженням С.М.Цалика та П.О.Селігея, легко роздавав аванси сценаристам, не особливо зважаючи на обов'язковість результату: «Микола Бажан стверджував, що саме з Юрія Яновського автори «Золотого теля» списали редактора Супругова, який видав аванс в 300 рублів Остапу Бендеру» [13, с. 207]. Кінофабрика знаходилась у особняку Сандonato-Демидових. Спочатку Юрій Яновський жив у готелі «Лондонському», але згодом переселився у кімнату поблизу готелю, оскільки гамірна атмосфера готелю не сприяла письменницькій роботі. У його номер в'їхав О. Довженко.

Кінематографічну Одесу другої половини 1920 рр., періоду Юрія Яновського, описав Микола Бажан у роботі «Майстер залізної троянди»: «Ново визолочений ресторанний зал готелю «Лондонський», грав добірний оркестр з відомими на всю Одесу скрипалями Митником і Саксонським. Танцюристи – фокстроти і чарльстони. Різний люд – непмани, іноземні моряки, злочинний світ, письменники і артисти. Але найбільше – кінематографісти. Одеса захворіла на кіноманію. Зазвучала українська мова на кінофабриці – Садовський, Замичковський,

Борисоглібська, Курбас, Бучма, Терещенко, Лопатинський (зауважимо – М.Садовський та Г. Борисоглібська на кінофабриці не знімалися – О.Б.). Амвросій Бучма, виходячи з «Лондонської», клав валізу з гримом в один екіпаж, посріблений ціпок – у другий, а в третій сідав сам і їхав такою кавалькадою. Візники говорили про нього захоплено: «Бронек Буцман! Это да!» [14, с. 179-180]. Детально і цікаво відтворена ця атмосфера у збірнику «Патетичний фрегат: Роман Юрія Яновського «Майстер корабля» як літературна містифікація» [15].

Також на кінофабриці зблизився Юрій Яновський із Василем Кричевським, який був запрошений до Одеси як консультант історичних фільмів – оформлював фільм про Тараса Шевченка, «Миколу Джерю», «Тараса Трясила» та інші [6, с. 93]. Вони почали співпрацю у 1926 році під час зйомок фільму «Вася-реформатор». Фільм дознімав О. П. Довженко, якого підтримав перед керівництвом кінофабрики редактор Ю. І. Яновський [16, с. 135].

За свідченням Миколи Бажана, який, як редактор ВУФКУ прибував до Одеси найздами, Олександр Довженко і Юрій Яновський обоє були закохані у танцівницю Одеської опери Іду Пензо. На думку М. Бажана, Ю. Яновський переїхав до Харкова щоб повернутись до літературної праці: «Час було обирати – чи зростати як письменникові, чи метушитись як кінопобігайлові. І він обрав – 1927 року Юра повернувся до Харкова» [15, с. 180, 186].

Та залишення Юрієм Яновським Одеської кінофабрики по-іншому можна трактувати у світлі архівних документів, оприлюднених Георгієм Островським. Наказ голови правління ВУФКУ Олександра Шуба від 20 серпня 1927 року про звільнення Юрія Яновського називає підставою «абсолютне незнання кінематографії і за псування картин своїм монтажем, а також за складання юмористичних написів чужих радянському духу». Далі у розпорядженні закидалось керівництву кінофабрики «неприпустима перевантаженість у штатах», «безпідставна система підвищення зарплатні» [17, с. 221]. Напевно, саме «юмористичні написи, чужі радянському духу» і стали основною причиною звільнення митця.

Як письменницьке відображення Одеси написаний Юрієм Яновським роман «Майстер корабля», робота над яким розпочата 27 листопада 1927 року в Харкові у день громадського перегляду «Звенигори» [21, с. 144]. У героях угадується не тільки Одеса другої половини 1920 років, а й її митці. Сев – О. Довженко, То-Ма-Кі – Ю. Яновський, Професор – В. Кричевський, високий режисер – І. Охлопков, Тайях – танцівниця Іда Пензо та інші [15, с.6-7; 6, с. 89]. У 1930 році виходить його книга нарисів «Голівуд на березі Чорного моря», яка описала життя кіноцентру в Одесі.

Та ще одним важливим джерелом про працю Юрія Яновського на Одеській кінофабриці є записники письменника. Вони частково опубліковані у зібранні

його творів [19]. До записників Юрій Іванович занотовував думки, фрази, назви творів, літературні заготовки. Дружина письменника Тамара Яновська (Жевченко) написала про це у квітні 1954 р. у короткій біографії письменника, написаній невдовзі після його передчасної смерті: «Блокноти були першими літературними заготовками автора. І не обов'язково саме до тої речі, над якою він працював. Часто вони лежали роками, перш ніж могли знадобитися... В блокнот він записував думки, які прийшли на думку несподівано, чи які з'явилися в результаті довгого обдумування, окремі вирази, слова, образи, прислів'я (які він любив, а інколи придумував і сам), короткі діалоги». Блокноти і коротенькі олівці, розкладені по кишеням, супроводжували його кругом і завжди [6, арк. 11]. На те ж вона вказує і у опублікованих спогадах [20, с. 79]. Підтверджує це і Микола Бажан у своїх спогадах про Юрія Яновського: «Вони були такі, як ти сам, – виструнчений, коректний, джентельменськи стриманий, але водночас внутрішньо напружений і мужньо стійкий» [14, с. 5-6].

У Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України у особовому фонді письменника збереглося кілька записників Юрія Яновського. У справі 87 записна книжка за 1927-1932 рр., яка стосується одеського періоду життя Ю. Яновського. На першому аркуші зроблений підпис красивим шрифтом: «Юрій Яновський. 1927». Олівцем власник дописав унизу: «Одеса». На звороті першого аркуша напис рукою Ю. Яновського: «Книжку подарував В. Г. Кричевський і надписав» [21, арк. 1-1 зв.]. Починається блокнот датованим записом: «1 травня 1927 р. Одеса». Записи на початку – сюжетні заготовки майбутніх творів.

У записнику переважає тематика одеська. Ось уривок із образом «гарячих бубликов», які символізують одеську атмосферу: «И в ночь ненастную, меня несчастную, торговку частую ты пожалей. Горячие бублики» [21, арк. 3 а]. Письменник описує побут кіношників у «Голлівуді на Чорному морі» та своє прощання з Одесою. Наведемо цей цікавий запис майже повністю: «Бучма в Одесі. «Бронік Буцман». Із вокзалу шофер везе гостей. «Ви до Броніка?». Приїхали – «Бронік, я тебе привіоз гостей». Прощальний обід перед від'їздом із Одеси. На прокат – пальми, льокеї в білих рукавичках. З кіно-фабрики проводжали до дому (Пироговська, 15) цілою оркестрою... Всі шофери знали. Виламали поночі шлабавн залізничний, побили ліхтарі, радіатор... «Всього один в Одессе, уютно как в экспрессе. Там под звуки джаза и фокстрота ужинать является охота... Там найдёте кроме одессита иностранных всех гостей». Вічно всі кіно-організації Союзу приїздили і знімали білих. Не дивувалися, коли вулицями мчали вершники з погонями і стріляли в повітря. Кінематогр. ера в житті Одеси. Раніш була – торгова, портова. Ремісників багато... Негр

місцевий, що завше грав у фільмах. Кіно картина «Спартак» – одесити грали рабів, центуріонів і т.д...» [21, арк. 14-15].

Таким чином можна зробити висновок, що бурхливе кінематографічне життя Одеси мало значний відбиток на творчості Юрія Яновського. І хоча одеський період його біографії був доволі коротким, але він співпрацював із багатьма видатними і цікавими митцями, особистостями. Відображають цей період і його записники. Кінематографічна атмосфера Одеси надихає його тематикою моря, громадянської війни. Неповторне кінематографічне середовище портового міста позитивно вплинуло на творче зростання письменника.

Література

1. Килимник О. Юрій Яновський. Очерки творчества. – М.: Гос. Из-во художественной литературы, 1962. – 272 с.
2. Плачинда С. Майстерність Юрія Яновського. Літературно-критичний нарис. – К.: Радянський письменник, 1969. – 252 с.
3. Плачинда С.П. Юрій Яновський: Біограф. Роман / Сер. Худож. Оформл. В.І. Глазунова. – К.: Молодь, 1986. – 256 с.
4. Панченко В.Є. Юрій Яновський: життя і творчість. – К.: Дніпро, 1988. – 294 с.
5. Слабошпицький М. Веньямін літературної сім'ї. – К.: Ярославів Вал, 2008. – 288 с. іл.
6. Бабишкін О.К. Кіноспадщина Юрія Яновського. – К.: Мистецтво, 1987. – 141 с.
7. Бабишкін О.К. Юрій Яновський. – К.: Радянський письменник, 1957. – 302 с.
8. Панченко В. Морський рейс Юрія Третього. – Кіровоград: ПВЦ «Мавік», 2002. – 148 с.
9. Котляр Ю.В. 1919. Висунська і Баштанська республіки (До 90-ої річниці проголошення). – Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2010. – 48 с. і
10. Костюк Григорій. Зустрічі і прощання: Спогади у двох книгах / Передм. М. Жулинського. – К.: Смолоскип, 2008. – Кн. 1. – 720 с.
11. Волинський К. Тернистий шлях майстра / Яновський Ю.І. Чотири шаблі: Романи. Оповідання / Упоряд. та передм. К.П. Волинського. – К. Дніпро, 1990. – 366 с.
12. Ле І. На зорі юності./ Лист у вічність: Спогади про Юрія Яновського. – К.: Дніпро, 1980. – С. 111-121.
13. Цалик С.М., Селігей П.О. Таємниці письменницьких шухляд: Детективна історія української літератури. – К.: Наш час. 2010. – 352 с.
14. Бажан М. Майстер залізної троянди. Пам'яті Юрія Яновського / Лист у вічність: Спогади про Юрія Яновського. – К.: Дніпро, 1980. – С. 3-61.
15. Патетичний фрегат: Роман Юрія Яновського «Майстер корабля» як літературна містифікація / Упоряд. В. Панченко. – К.: Факт, 2002. – 344 с.
16. Швачко Олесь. Друзі/ Лист у вічність: Спогади про Юрія Яновського. – К.: Дніпро, 1980. – С. 135-136.
17. Островський Г. Все, що залишилось... або авторський спогад про ліричний роман. / Патетичний фрегат: Роман Юрія Яновського «Майстер корабля» як літературна містифікація / Упоряд. В. Панченко. – К.: Факт, 2002. — С. 221.
18. М.М. Юрій Яновський: текст і авантекст: Монографія. – К.: Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф»», 2006. – 328 с.
19. Яновський Ю. І. Твори: В 5-ти т. Т. 5 / Упоряд., приміт. К. Волинський. – К.: Дніпро, 1983. – Т. 5. – С. 257-286.
20. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі - ЦДАМЛМУ), ф. 17, оп. 1, спр. 62.
21. ЦДАМЛМУ, ф. 17, оп. 1, спр. 87.